

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

СВІТОГЛЯД – ФІЛОСОФІЯ – РЕЛІГІЯ

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 5

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2014

4. Шервуд Е. А. От англосаксов к англичанам (к проблеме формирования английского народа) / Евгения Андреевна Шервуд. – М. : Наука, 1988. – 237 с.
5. Широкова Н. С. Мифы кельтских народов / Надежда Сергеевна Широкова. – М. : Астрель ; АСТ ; Транзиткнига, 2005. – 431 с.
6. Cirlot J. A Dictionary of Symbols. – London : Routledge & Kegan, 1973. – 419 p.
7. Kenyon J. P. The Wordsworth Dictionary of British History. – Hertfordshire : Wordsworth Editions Ltd., 1996. – 416 p.

Отримано 20.01.2014

Summary

Lyudmyla Hnarpovska. Space of the Language: Dialogue of Cultures, Values, Mentalities.

The article focuses on the problem of ontological status of a proper name, the latter being treated as a condensed cultural text. The basis for considering phenomenological nature of onyms is illustrated by means of interpreting examples of English personal names of Celtic and Germanic origin. Linguistic and cultural potential encoded in anthroponymic systems of ancient Celts and medieval Anglo-Saxons is analyzed with respect to basic conceptual characteristics of mythopoetic conscience. The ability of onymic lexicon to represent major beliefs typical of certain ethnic community by means of language forms is exploited as the springboard for decoding the notions that underpin roots of modern British national mentality. The concepts under study are viewed as the key elements of Anglo-Saxon mapping of the world with heroism, brevity, honour, fame and glory being dominating values in the consciousness of analyzed ethnical groups where “war” was the lifestyle and “peace” – the major way of resolving conflicts inherent for this lifestyle.

Keywords: *culture, mythical and poetical conscience, social and cultural context.*

УДК 81–11:34

Світлана ДОРДА

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Будь-який інституційний дискурс, зокрема й юридичний, являє собою комбінацію універсальних і специфічних характеристик. Особливі характеристики юридичного дискурсу визначаються його предметною областю, пізнавальними стратегіями, безпосередньо обумовленими його цілями.

Ключові слова: *дискурс, інституційний дискурс, юридичний дискурс, особливі характеристики.*

Постановка проблеми. До вивчення різних типів дискурсу, які формуються в умовах різноманітних сфер людської діяльності, звертаються як вітчизняні, так і закордонні дослідники питань мовленнєвої

комунікації. Серед дискурсивних досліджень особливе місце посідають роботи присвячені спілкуванню за інституційних обставин, які накладають певні обмеження на мовленнєву поведінку учасників спілкування. Незважаючи на існування великої кількості робіт, метою яких є вивчення інституційних типів дискурсу, наприклад, політичного, ділового, педагогічного, деякі типи інституційної комунікації залишаються об'єктом всебічного дослідження. До таких типів дискурсу можна віднести юридичний дискурс.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження юридичного дискурсу дозволили описати його жанровий простір (Р. Tiersma, V. K. Bhatia, Н. П. Глінская), деякі функціонально-стилістичні особливості (Т. В. Губаєва, В. Б. Ісаков, М. Б. Кострова, Л. В. Правікова, В. Garner), прагматичні (Н. Д. Голев, Е. И. Галяшина), термінологічні (С. Хижняк, Н. П. Глінская) та семасіологічні особливості (Шевірдяєва). Крім того, досліджується проблема ефективного використання термінології (Т. В. Новікова, Т. В. Риженкова, С. П. Хижняк, L. M. Solan), з'ясується структурно-мовна організація текстів (И. А. Горелова, Н. И. Кузнецова, Р. Tiersma).

Метою статті є дослідження певних універсальних характеристик юридичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап лінгвістичних досліджень характеризується тим, що в якості об'єкта аналізу увагу вчених все більше привертають не ізольовані мовленнєві акти, а взаємопов'язана послідовність мовленнєвих актів у складі комплексного мовленнєвого утворення – дискурсу. Саме аналіз дискурсу дозволив істотно розширити горизонти прагматики і є одним з найбільш ефективних і плідних підходів до вивчення мовленнєвого спілкування.

Термін “дискурс” було введено в науковий вжиток Ю. Хабермасом для позначення виду мовленнєвої діяльності, яка передбачає критичний розгляд цінностей, норм і правил соціального життя.

Виникнення і концептуальне оформлення теорії дискурсу припадає на 60–70-ті роки ХХ століття. Це обумовлено не лише прагненням структурної лінгвістики вивести синтаксис за межі речення, розробкою прагматики мовлення, дослідженням його соціальних рис, але й загальною тенденцією до інтеграції гуманітарних досліджень.

Аналізуючи існуючі визначення дискурсу, Г. М. Левіна зводить їх до двох позицій:

- 1) дискурс як фрагмент мовлення, як тканина оповідання;
- 2) дискурс як система знань в тій чи іншій галузі загальнолюдської культури (політичний, медичний і т.д.) [7, с. 69].

Усі трактування дискурсу одночасно містять два компоненти:

- 1) динамічний процес мовленнєвої діяльності, здійсненої в соціальному контексті;
- 2) результат цієї діяльності переважно у формі тексту.

Таким чином, у всіх наукових дефініціях постійними ознаками дискурсу є:

- 1) розуміння його як мовлення, яке спричиняється під час комунікації;
- 2) співвідношення з суб'єктом;
- 3) обов'язкове включення в комунікативну діяльність, крім вербальної складової, ще й контексту у формі знань про світ. Остання ознака акцентує увагу на ситуації спілкування, тому інтерпретувати ситуацію дискурсу – це враховувати умови спілкування, тобто його прагматичну складову.

Виходячи з наведених визначень, можна зробити висновок, що дискурс розуміється вузько і широко. У першому випадку – це вербальна складова комунікативної дії, її результат, який інтерпретується комунікантами. При цьому в процесі комунікації на перше місце виходить не мовлення, а сума загальних знань, володіння контекстом ситуації, що й забезпечує розуміння. Такому розумінню відповідає формула *дискурс – це текст плюс контекст*. У другому – це комунікативна подія, яка здійснюється між мовцем, реципієнтом в процесі комунікативної дії [2, с. 7].

Наприкінці ХХ століття термін “дискурс” отримує більш широке розуміння. Він стає полісемантичним і залежить від наукової сфери. Все більша увага приділяється соціумній приналежності дискурсу. Г. Г. Почепцов визначає дискурс як соціолінгвістичну структуру [8, с. 89]. Це визначає його мовні і мовленнєві, а також комунікативно-прагматичні характеристики. Це літературний, фольклорний, тоталітарний та інші дискурси.

Нашу увагу привертає дослідження юридичного дискурсу як одного з видів інституційного дискурсу [4, с. 5–20].

Соціальний дискурс як категорія життєдіяльності суспільства є складним за своїм змістом феноменом. Поняття “соціальний інститут” в науковий ужиток ввів соціолог Г. Спенсер. У межах теорії людського суспільства виокремлюють три основні види інститутів: а) ті, що продовжують рід (брак та родина); б) розподільні (економічні); в) регулюючі (релігійні та політичні організації) [9, с. 31]. Головною функцією будь-якого з цих інститутів є функція регулювання соціальних процесів та явищ з метою збереження стабільності їх існування та підтримки рівноваги між ними.

До числа найбільш важливих компонентів, що складають внутрішню структуру соціального інституту належать: 1) наявність об'єктивного стану людей у сфері певного виду діяльності та суспільних відносин, тобто статусу; 2) сукупність рольових виконань (виявлень), котрі характеризують членів суспільства, які асоціюються в межах даного соціального інституту; до того ж, якщо статус передає вихідну позицію, яка визначається об'єктивними потребами в тому чи іншому виді діяльності, тоді соціальна роль є процесом його реалізації, його динамічною формою виявлення (і мовного також) або функцією; 3) соціальна норма як показник рівня обумовленості взаємодії людей один з одним в межах соціального інституту, яка “завжди може бути формалізована”. Вона є тією мірою, котра визначає стандарт поведінки людей, яка становить соціальний інститут, за допомогою якої оцінюється їх діяльність і визначаються санкції по відношенню до тих, хто допускає ухильну поведінку. Соціальні норми (політичні, правові, естетичні, моральні та ін.) є одночасно умовами вибору рольової поведінки і засобом її виміру (схвалення чи засудження), тобто вони організують, впорядковують і регулюють діяльність людей та їхні взаємовідносини в межах певного соціального інституту [1, с. 134–137; 9, с. 27–30].

Свої функції соціальний інститут здійснює за посередництвом дискурсивної діяльності, яка представлена у вигляді сукупності відповідних комунікативних актів.

На думку Кожемякіна, інституційні дискурси специфічні не лише умовами регламентованого виробництва знання, особливим чином ієрархізованими учасниками, спеціальною “телеологією”, але й кодом, який в єдності своїх семантичних, синтаксичних і прагматичних характеристик націлений на досягнення інституційними акторами певних цілей. Ідея лінгвістичних відмінностей соціальних інститутів добре відома лінгвістам і тут отримано чимало значущих результатів. Але те, що значною мірою характерно для дискурс-аналізу – це інтерес не до коду як такого, а до його використання, заснованого на виборі актором семіотичних одиниць відповідно до характеру виробництва знання в суспільному інституті [5, с. 62].

Під юридичним дискурсом розуміємо діяльність, яка регламентується певними історичними і соціокультурними кодами (традиціями), а також є такою, що утворює зміст; вона спрямована на формулювання норм, правове закріплення (легітимізацію), регулювання та контроль суспільних відносин. Процеси змістоутворення, що протікають в рамках юридичного дискурсу, пов'язуються з регулюванням соціальних відносин між індивідами з повноваженнями (легітимністю), свободами і відповідальностями суб'єктів юридичного дискурсу [5, с. 63].

На думку Кожемякіна, метою юридичного дискурсу є нормування і регулювання соціальної реальності – соціальних відносин між індивідами, виконання ними соціальних функцій, їх позиції в соціальній структурі. Маючи політичні, суспільно-культурні та економічні підстави реалізації цієї мети, юридичний дискурс базується також на системі соціального контролю, яка створюється за допомогою інших інститутів, наприклад, освіти або релігії. Право функціонує у сфері вже сформованих соціальних відносин, значень і смислів, залучаючи ті з них, які ефективно використовуються в якості інструментів контролю. Проблема підтримки системи соціального контролю як цілі юридичного дискурсу має відношення до цінностей культурних інститутів.

Юридичний дискурс, “розгортаючись” у міжінституційному і міжкультурному середовищі, з одного боку, ґрунтується на цінностях і принципах таких культурних інститутів, як політика, релігія і економіка, але з іншого боку, він також “обслуговує” інші інститути, формує стійкі та ефективні механізми демаркації легітимного і нелегітимного, підтримки соціального контролю, регулюючи інституційні відносини. Правові дії характерні практично для всіх культурних інститутів і деякі юридичні категорії міцно вкорінені в предметних областях політичної, релігійної, освітньо-педагогічної та інших культур [5, с. 65].

Будь-який інституційний дискурс, в тому числі і юридичний, являє собою комбінацію універсальних і особливих характеристик. Універсальні риси юридичного дискурсу визначаються його мотиваційно-цільовою домінантою і базовими стратегіями, моделями організації семіотичного простору і певним набором жанрів.

Особливі характеристики юридичного дискурсу визначаються його предметною областю, пізнавальними стратегіями, безпосередньо обумовленими його цілями.

Предметна область юридичного дискурсу включає в себе три “онтологічні сфери”: по-перше, це об’єкти “фактуальні” (пов’язані з дійсним станом справ, індивідуальними і колективними діями), по-друге, об’єкти “поведінкові” (що відносяться до дій і відносин), і, по-третє, “абстрактні” об’єкти (пов’язані з абстрактними категоріями, що дозволяють здійснювати когнітивні операції з “фактуальними” і “поведінковими” об’єктами – тобто класифікувати, узагальнювати, оцінювати стан справ та дії, і т.д.) [6].

До об’єктів першого типу відносяться предмети матеріального світу, речі. Однак, юридичне поняття “речі” не збігається з аналогічним природно-науковим поняттям. Предмети фізичного світу трактуються в юридичному дискурсі як такі, що беруть участь в системі ціннісних

відносин, тобто – як частина соціальних відносин, оскільки в якості об'єктів права вони встановлюються лише у зв'язку з їх ставленням до людської діяльності та їх використанням у ціннісно навантаженій соціальній практиці.

Другий тип об'єктів юридичного дискурсу – “поведінкові” об'єкти – виражає дії і відносини індивідів і груп індивідів в якості об'єктів права. Як і у випадку з об'єктами першого типу, мова не йде про наділення статусом об'єкта права будь-яких дій і відносин, але тільки тих, які мають або можуть мати ціннісний зміст, а також які обумовлені законами природи і можливостями індивіда.

Третій тип об'єктів юридичного дискурсу – абстрактні – являють собою цілісні утворення, що відображають істотні властивості предметів перших двох типів, і складають чи не найбільш численну групу об'єктів юридичного дискурсу. До ключових об'єктів цього типу належать “право”, “закон”, “справедливість”, “гідність”, “провина”, “порушення”, “мораль”, “честь”, “вирок”, “покарання” та інші. За допомогою “абстрактних” об'єктів суб'єкт юридичного дискурсу може узагальнювати і ототожнювати об'єкти перших двох типів, ідеалізувати їх, фіксувати їх суттєві властивості, а також визначати їх потенційну здійсненність [6].

У той же час, незважаючи на те, що абстрактні об'єкти юридичного дискурсу конституують як “фактуальні”, так і “поведінкові” об'єкти і “наповнюють” їх певним змістом, самі юридичні абстракції не завжди мають однозначний, неамбівалентний зміст і мають, швидше, конвенціональний, ніж абсолютний характер. Наприклад, справедливість як абстрактний об'єкт юридичного дискурсу може трактуватися як те, зміст чого визначається рішенням суду, що ґрунтується на інтерпретації суддею конкуруючих заяв, що фактично позбавляє категорію справедливості метафізичного або навіть соціально-економічного статусу і приписує їй виключно текстову природу [6].

Пізнавальні стратегії, характерні для юридичного дискурсу, безпосередньо обумовлені його цілями і предметною сферою. По-перше, юридичне пізнання носить “діагностико-оцінюючий” характер, що визначається метою дискурсу – нормувати і регулювати суспільні відносини. У цьому відношенні в юридичній дискурсивній практиці видається недостатнім описати деякий стан справ; необхідно встановити ступінь і характер його відхилення від норми або її дотримання відповідно до прийнятої в якості легітимної в юридичній практиці когнітивної моделі, тобто – здійснити індивідуалізуючу або типологізуючу діагностику. По-друге, специфіка “юридичних об'єктів” така, що суб'єкт,

який пізнає, прагне до максимально точного їх опису, уникаючи двозначностей і смислової невизначеності.

Як зазначають Зуєв та Кротков [3, с. 68–70], когнітивний процес діагностики вміщує в себе три основних етапи або рівні: спочатку суб'єкт юридичного дискурсу формує феноменологічний профіль об'єкта пізнання (ситуації, особистості або діяння), потім порівнює його з прийнятим в тій чи іншій юридичній дискурсній формації когнітивним образом об'єкта і потім формує ноуменальний профіль об'єкта.

Перший етап – конструювання феноменологічного образу об'єкта – припускає використання переважно репрезентативних когнітивних операцій. Юридичний дискурс орієнтований на максимально достовірний і точний опис реального стану справ. Кінцева мета такого опису – діагностика відповідності або невідповідності нормі. Одна зі специфічних рис пов'язана з тим, що юридичне пізнання будується не на моральних принципах, а на системі формально-логічного доказу, і це означає, що недоведені факти не можуть бути інтегровані в систему юридичних знань.

Другий етап – порівняння феноменологічного профілю з когнітивним образом об'єкта, що передбачає реалізацію категоризуючих когнітивних операцій. Те чи інше діяння або ситуацію необхідно віднести до певної інституційно встановленої категорії діянь або ситуацій, що має на увазі виокремлення в об'єкті пізнання істотних для категоризації ознак. Неупередженість як один з принципів юридичного пізнання передбачає безоцінкове, не засноване на певній ціннісній системі ставлення до об'єктів категоризації. Проте зауважимо, що самі підстави встановлення норм, відповідно до яких виділяються ті чи інші категорії (“злочин”, “порядок”, “осудність”, “покарання” і т.д.), можуть мати ціннісний характер – наприклад, бути заснованими на релігійних ідеалах.

Категоризація об'єктів юридичного дискурсу припускає застосування операції аналогії, в ході якої поодинокі факти зіставляються один з одним на підставі загальних ознак, що складають ту чи іншу категорію. Центральною функцією аналогії є контроль над реалізацією морального принципу, згідно з яким закон повинен застосовуватися в аналогічних випадках. Категоризація не є кінцевою метою юридичного пізнання. Перехід від категоризації до правових дій вимагає ще одного етапу – інтерпретації об'єкта пізнання.

Третій етап – формування ноуменального об'єкта – характерний реалізацією інтерпретативних когнітивних операцій. Інтерпретація в юридичному дискурсі виконує виключно діагностико-нормуючу функцію, тобто кваліфікує об'єкт як відповідний або невідповідний нормі,

а також, у разі девіації, визначає ступінь порушення норми і характер наступних правових дій.

Конвенція має відношення до кожного з трьох етапів юридичного пізнання і являє собою підпорядковуючу собі всі інші пізнавальні операції, більшою мірою інтерпретативні, в меншій – репрезентативні операції. Проблема конвенцій в юридичному дискурсі пов'язана з апріорним і апостеріорним типами знання. Якщо зміст апостеріорного знання в значній мірі залежить від індивідуальних аргументативних навичок і компетентності суб'єкта, то апріорне знання має дискурсивну і – в більш загальному сенсі – культурно-історичну природу.

За своїм результатом юридичне пізнання адаптивне або конструktivне – але не автономне – стосовно інших типів “інституційного” пізнання; проте, за своїм процесом воно специфічне і незалежне.

Висновки. Юридичний дискурс – це особливий вид інституційного дискурсу, який має свої характерні ознаки. Юридичний дискурс має як універсальні так і особливі характеристики, які визначаються його предметною областю та пізнавальними стратегіями, безпосередньо обумовленими його цілями.

Література

1. Андреев Ю. П. Категория “социальный институт” / Ю. П. Андреев // Философские науки. – 1984. – № 1. – С. 134–137.
2. Денисова С. П. Дискурс у сучасних комунікаційних системах / С. П. Денисова // Дискурс у комунікаційних системах : зб. наук. ст. – К., 2004. – С. 5–14.
3. Зуев К. А. Диагностическое познание / К. А. Зуев, Е. А. Кротков. – М. : Вузовский учебник, ИНФРА-М, 2011. – 120 с.
4. Карасик В. И. О типах дискурса / В. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
5. Кожемякин Е. А. Лингвистические стратегии институциональных дискурсов / Е. А. Кожемякин [Електронний ресурс] // Современный дискурс-анализ. Лингвистические измерения дискурса. – 2011. – Выпуск 3. – С. 62–69. – Режим доступа : www.discourseanalysis.org.
6. Кожемякин Е. А. Юридический дискурс как культурный феномен: структура и смыслообразование [Електронний ресурс] / Е. А. Кожемякин. – Режим доступа : <http://konference.siberia-expert.com/publ>.
7. Левина Г. М. Невербальная вербальность: некоторые вопросы и уточнения к понятию “дискурс” / Г. М. Левина // Мир русского слова. – 2003. – № (15)2. – С. 64–71.
8. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К., 1999. – 308 с.
9. Романов А. А. Политическая лингвистика: функциональный подход / А. А. Романов. – М. ; Тверь : ИЯ РАН ; ТвГУ, 2002. – 191 с.

Отримано 20.01.2014

Summary

Svitlana Dorda. About Some Specific Characteristics of the Juridical Discourse.

Juridical discourse is understood as the activity, which is regulated by certain historic, social and cultural codes (traditions), this activity creates sense; it is aimed to norms formulation, legitimization, regulation and social relations control.

Any institute discourse, including juridical discourse, is the combination of universal and specific characteristics. Universal features of the juridical discourse are determined by its motivation and aim dominant, by basic strategies and organizational models of semiotic space, and by certain set of genre.

Specific characteristics of the juridical discourse are determined by its subject sphere and cognitive strategies, stipulated by its aims.

Subject sphere of the juridical discourse includes three “ontological spheres”, notably: “factual” objects, “behaviour” objects, “abstract” objects.

Cognitive strategies, peculiar to the juridical discourse, are directly determined by its aims and subject sphere. Firstly, juridical cognition has “diagnostic and evaluating” character; it is specified by the discourse aim – normalization and regulation of social relations. Secondly, the specificity of the “juridical subjects” is – cognizing subject pursues precise description and avoidance of ambiguity and semantic vagueness.

Keywords: *discourse, institutional discourse, legal discourse, special characteristics.*

УДК 336(477)

Алла ЗЯКУН, Юлія ЗЯКУН

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ВСЕРОСІЙСЬКОГО ГРОШОВОГО ОБІГУ (НА ПРИКЛАДІ ГРОШОВОГО РИНКУ ГЕТЬМАНЩИНИ)

У статті розглянуто складність процесу становлення та розвитку грошового ринку Гетьманщини під впливом європейської та російської монетарної експансії. З'ясовано питання походження та карбування монет, що використовувалися в Гетьманщині в другій половині XVII–XVIII столітті.

Ключові слова: *грошовий обіг, монета, монетарна політика, історія грошей.*

Постановка проблеми. У період національно-визвольної війни 1648–1654 рр. козацтво розпочало будівництво власної держави – Гетьманщини, розвиток і функціонування якої значною мірою визначалися не тільки військово-політичною дипломатією Б. Хмельницького, а й товарно-грошовими відносинами, що здійснювалися українським населенням. Грошовий обіг визначав стан внутрішньої та зовнішньої